

DOROTA CZYŻEWSKA

ISTOTA KONKURENCYJNOŚCI REGIONÓW *

I. WPROWADZENIE

Kwestia konkurencyjności stanowi jedno z podstawowych zagadnień badawczych nauk ekonomicznych w dużej mierze w związku z postępującą globalizacją gospodarki światowej, rozwojem technologii informatycznych i telekomunikacyjnych oraz kształtowaniem się gospodarki opartej na wiedzy. Koncentracji działalności w wymiarze globalnym sprzyjają między innymi postępująca harmonizacja rynków, liberalizacja międzynarodowego przepływu dóbr i usług oraz czynników produkcji, dematerializacja czynników produkcji z jednoczesnym wzrostem znaczenia jakościowych cech jednostek przestrzennych, uelastycznienie form organizacji produkcji czy wejście krajów wysoko rozwiniętych w postindustrialną fazę rozwoju. Pojęcie konkurencyjności, początkowo odnoszone jedynie do przedsiębiorstw, zaczęło być stosowane także w odniesieniu do krajów, miast, regionów czy innych jednostek terytorialnych¹. W dyskusjach akademickich obok argumentów zwolenników idei konkurencyjności gospodarek narodowych czy w ujęciu regionalnym, pojawiają się także głosy sceptyczne wobec niej rozpatrujące pojęcie konkurencyjności w kategoriach niebezpiecznej obsesji (terminu zaproponowanego przez P. Krugmana²) bądź mówiące o imperatywie³ czy hegemonii⁴ konkurencyjności regionów.

Celem niniejszego artykułu jest określenie istoty konkurencyjności regionów poprzez dokonanie przeglądu literatury przedmiotu w zakresie jej definicji, determinant oraz mierników prostych i rankingów konkurencyjności służących pomiarowi konkurencyjności w ujęciu regionalnym.

II. POJĘCIE KONKURENCYJNOŚCI REGIONÓW

Na wstępie rozważań istotne wydaje się wskazanie różnic występujących pomiędzy konkurowaniem przedsiębiorstw a konkurowaniem regionów oraz form konkurowania regionów. Owe odmienności wynikają z faktu, że każdy

* Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki nr NN 114 146 240, pt. „Ośrodki wspierania innowacji a konkurencyjność regionalna na przykładzie regionu uczącego się Rodan – Alpy”.

¹ S. Korenik, *Wybrane dylematy współczesnej polityki regionalnej w realiach europejskich*, w: T. Kudłacz (red.), *Rozwój regionalny w Polsce w świetle wyzwań XXI wieku*, Studia KPZK, t. 131, Warszawa 2010, s. 10; J. Szlachta, *Regionalny wymiar konkurencyjności gospodarki*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1996, z. 3, s. 87.

² P. Krugman, *Competitiveness: A Dangerous Obsession*, „Foreign Affairs” 73, 1994, nr 2, s. 28.

³ E. Uyarrá, *Key Dilemmas of Regional Innovation Policies*, „Innovation” 20, 2007, nr 3, s. 247.

⁴ G. Bristow, *Everyone's a „Winner”: Problematising the Discourse of Regional Competitiveness*, „Journal of Economic Geography” 5, 2005, nr 3, s. 285.

region jest osadzony w układzie krajowych i regionalnych systemów regulacyjnych, instytucji oraz norm i zajmuje określoną ścieżkę rozwoju będącą konsekwencją jego historycznej roli i lokalizacji w szerszym systemie polityczno-gospodarczym⁵. W literaturze wymienia się następujące różnice w konkutowaniu przedsiębiorstw i regionów:

Po pierwsze, w przeciwieństwie do regionów przedsiębiorstwa wchodzą na rynek i z niego wychodzą. Innymi słowy, mechanizmy rynkowe weryfikują funkcjonowanie przedsiębiorstw, stąd mogą zostać one wyeliminowane z rynku przez konkurentów, natomiast w razie gospodarczej zapaści w regionie nie dochodzi do jego likwidacji, a mechanizmem wspierającym jego funkcjonowanie jest system finansów publicznych danego państwa.

Po drugie, sukces gospodarczy odniesiony przez jeden region nie musi odbywać się kosztem innego regionu, jak ma to najczęściej miejsce w przypadku konkutowania przedsiębiorstw. Regiony i miasta są bowiem powiązane siecią współzależności i relacji sieciowych, z których pewne mają charakter kooperacyjny, a nie wyłącznie konkurencyjny. Regiony tworzą rynki dla siebie nawzajem, ludność przemieszcza się do pracy między regionami, łańcuchy dostaw często przekraczają granice poszczególnych regionów.

Po trzecie, strategia regionu zazwyczaj obejmuje wiele celów do realizacji, a nie jedynie sukces gospodarczy lub zysk, które są kluczowymi celami działalności przedsiębiorstw, stąd skutki konkutowania są łagodzone innymi mechanizmami alokacji zasobów (np. w sytuacji wystąpienia sygnałów o konieczności ograniczenia wzrostu gospodarczego w regionie może pojawić się także szereg przesłanek odwołujących się do interesów określonych grup społecznych, zmuszających władze regionu do podjęcia innej decyzji)⁶.

Współcześnie regiony są silnie zaangażowane w proces konkutowania dla wzmocnienia ich pozycji gospodarczej. Konkutowanie regionów przybiera różne formy: od bezpośredniego konkutowania władz regionu o poszczególne projekty bądź realizację wydarzeń kulturalnych, sportowych czy gospodarczych do bardziej subtelnych form pośrednich. Przedstawiciele władz i/lub instytucji regionalnych konkurują o inwestycje bezpośrednie krajowe lub zagraniczne, wysoko wykwalifikowanych pracowników, pozyskiwanie subwencji i innych form wsparcia z budżetu centralnego, środki pomocowe UE i innych organizacji międzynarodowych, lokalizację agend i instytucji rządowych, mobilny kapitał i turystów, organizowanie imprez sportowych (np. igrzyska olimpijskie czy mistrzostwa świata w piłce nożnej⁷).

Pojęcie konkurencyjności regionalnej ma charakter wieloaspektowy, dlatego nie jest w literaturze przedmiotu definiowane jednoznacznie (tabela 1), a różności w jego rozumieniu wynikają częściowo z faktu, iż jest to termin stosunkowo nowy w naukach ekonomicznych.

⁵ G. Bristow, *Critical Reflections on Regional Competitiveness. Theory, Policy, Practice*, Routledge, Abington 2010, s. 136.

⁶ Ibidem, s. 15-16; R. A. Boschma, *Competitiveness of Regions from an Evolutionary Perspective*, „Regional Studies” 38, 2004, nr 9, s. 1005; L. Budd, A. K. Hirmis, *Conceptual Framework for Regional Competitiveness*, „Regional Studies” 38, 2004, nr 9, s. 1021.

⁷ G. Bristow, *Critical...*, s. 16; T. Domański, *Rola uniwersytetów w promocji polskich miast i regionów – nowe wyzwania strategiczne*, w: idem (red.), *Marketing akademicki. Rola uniwersytetów w promocji miast i regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2011, s. 24.

Tabela 1

Przegląd definicji konkurencyjności regionalnej (ujęcie chronologiczne)

Autor/źródło	Definicja/istota konkurencyjności regionalnej
K. Kuciński	Konkurencyjność regionu jako wypadkowa: a) posiadanych zasobów i ich rozmieszczenia, b) dotychczasowego rozwoju, c) świadomych działań władzy publicznej zmierzających do kształtowania oblicza regionu.
F. Kuźnik	Konkurencyjność regionu rozpatrywana w trzech płaszczyznach: a) przestrzennej – wyposażenie obszaru w zasoby, b) gospodarczej i społecznej – zachowania użytkowników zasobów (przedsiębiorstw i społeczności) oraz efekty ich działalności, c) organizacyjnej – działania władz lokalnych oraz instytucji okołobiznesowych i społecznych oraz ich wpływ na jakość życia społeczności.
<i>Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions of the European Union</i>	1. Zdolność do wytwarzania dóbr i usług, które zdają egzamin na rynkach międzynarodowych przy jednoczesnym utrzymaniu wysokiego i zrównoważonego poziomu dochodów. 2. Zdolność do generowania stosunkowo wysokiego poziomu dochodów i zatrudnienia w warunkach konkurencji międzynarodowej.
B. Winiarski	Zdolność regionów do przystosowywania się do zmieniających się warunków pod kątem utrzymania lub poprawy pozycji w toczącym się również między regionami współzawodnictwie.
<i>Słownik rozwoju regionalnego</i>	1. Zespół cech decydujących o atrakcyjności regionu z punktu widzenia lokowania w nim inwestycji i jako miejsca zamieszkania. 2. Wyraz przewagi technologicznej lub niższych cen produktów i usług wytwarzanych w regionie, w porównaniu z analogicznymi produktami i usługami w innych regionach.
W. M. Gaczek, Z. Rykiel	Zdolność regionów do przystosowywania się do zmieniających się warunków, a zwłaszcza do poprawy ich pozycji we współzawodnictwie między regionami. Współzawodnictwo bezpośrednie przejawia się w rywalizacji o dostęp do korzyści zewnętrznych, w tym zwłaszcza w przyciąganiu pożądanych inwestorów. Współzawodnictwo pośrednie oznacza działania podejmowane przez władze regionalne na rzecz poprawy warunków funkcjonowania przedsiębiorstw w regionach i wpływania w ten sposób na ich wyniki gospodarcze.
A. Klasik	Przewaga nad innymi regionami będąca wypadkową atrakcyjności oferty usługowej kierowanej do obecnych i potencjalnych użytkowników regionu, którymi są mieszkańcy, firmy, inwestorzy, goście; jej źródłem jest nowoczesna infrastruktura materialna, instytucjonalna i intelektualna regionu. [...] Konkurencyjność wynika z atutów, czyli najważniejszych silnych stron regionu, których źródło tkwi m.in. w systemie edukacyjnym, strukturze gospodarczej i infrastrukturze.

Autor/źródło	Definicja/istota konkurencyjności regionalnej
T. Markowski	Konkurencyjność regionów w sensie przedmiotowym – zdolność regionów do zaspokojenia potrzeb i popytu na usługi i dobra ze strony rynków lokalnych i globalnych pod warunkiem, że regiony mają przez to zapewnioną możliwość wysokiego i trwałego dochodu. Konkurencyjność regionów w sensie podmiotowym może się przejawiać w układach horyzontalnych (władze publiczne i instytucje publiczne tego samego poziomu) i wertykalnych (władze gmin i regionów, między władzami gmin, władze i instytucje centralne).
<i>Słownik podstawowych terminów samorządu terytorialnego</i>	Pojęcie często utożsamiane z atrakcyjnością dla lokalizacji kapitału zewnętrznego. W definiowaniu konkurencyjności regionu najczęściej akcentowane są takie jego cechy, jak: – umiejętność wykorzystywania szans stwarzanych przez otoczenie; – zdolność do utrzymywania wysokiej pozycji wśród innych jednostek regionalnych (niekoniecznie w odniesieniu do ogólnego rozwoju, ale najczęściej do pewnej grupy zjawisk); – zdolność do innowacji, a szerzej – do stałej poprawy struktury gospodarczej; – przyjazny klimat dla rozwoju przedsiębiorczości kształtowany aktywną polityką miejscowych władz samorządowych. O konkurencyjności regionu przesądzają dwa wektory: wypadkowa pozycji konkurencyjnej przedsiębiorstw zlokalizowanych w regionie oraz tzw. „megaprodukt regionu”. O wartości megaprodktu przesądza to wszystko, co region ma do zaoferowania. Dotyczy to zwłaszcza jakości warunków i czynników rozwoju, w tym tych, które dotyczą środowiska przyrodniczego, kapitału ludzkiego, zagospodarowania infrastrukturalnego, a także tworzonego przez władze samorządowe i instytucje środowiska biznesowego i klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.
G. Bristow	Dwa sposoby rozumienia konkurencyjności regionalnej: 1. w wąskim znaczeniu – konkurowanie o zasoby i udział w rynku; 2. w szerszym znaczeniu – determinanty i dynamika długoterminowego dobrobytu regionu.
C. Courlet	Sukces, z jakim regiony konkurują między sobą. Pojęcie odnosi się do względnej dynamiki produkcji i zatrudnienia, udziału w wymianie międzynarodowej, zdolności przyciągania inwestycji (publicznych i prywatnych, lokalnych i zagranicznych), wykwalifikowanych pracowników i przedsiębiorców oraz rozwoju technologicznego dzięki przyciąganiu działalności innowacyjnych do regionu.

cd. tab. 1

Autor/źródło	Definicja/istota konkurencyjności regionalnej
T. Czyż	Zdolność przystosowania się regionu do zmieniających się wyzwań i zadań gospodarczych, społecznych i środowiskowych i zdolność tworzenia nowych warunków (możliwości) rozwoju, które pozwalają utrzymać lub wzmocnić pozycję regionu w układzie krajowym i międzynarodowym.
H. Kruk	Zdolność regionu do takiego wykorzystania istniejących na jego terenie zasobów (czynników), które pozwoli na osiągnięcie i utrzymanie wysokiego standardu życia obecnym i przyszłym (również czasowym) mieszkańcom tego regionu oraz umożliwi jego ciągły rozwój.

Źródło: na podstawie – K. Kuciński, *Konkurencyjność jako zagadnienie regionalne*, IFGN, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997, s. 1; European Commission, *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of the Regions of the European Union*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 1999, s. 75; F. Kuźnik, *Koncepcje stabilnego rozwoju lokalnego*, w: T. Markowski, T. Marszał (red.), *Gospodarka przestrzenna miast polskich w okresie transformacji*, PAN KPZK, z. 182, Warszawa 1998, s. 241; M. Kozak, A. Pyszkowski, R. Szewczyk, *Słownik rozwoju regionalnego*, Polska Agencja Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2001, s. 23; W. M. Gaczek, Z. Rykiel, *Konkurencyjność regionów a regionalizm ekonomiczny*, w: M. Klamut, L. Cybulski (red.), *Polityka regionalna i jej rola w podnoszeniu konkurencyjności regionów*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2000, s. 51; T. Markowski, *Przedmiotowa i podmiotowa konkurencyjność regionów*, w: T. Czyż, H. Rogacki (red.), *Współczesne problemy i koncepcje teoretyczne badań przestrzenno-ekonomicznych*, z. 219, PAN KPZK, Warszawa 2005, s. 28-30; M. Lisiński (red.), *Słownik podstawowych terminów samorządu terytorialnego*, Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej, Dąbrowa Górnicza 2007, s. 53-54; A. Klasik, *Konkurencyjność województwa śląskiego na tle innych regionów. Ujęcie syntetyczne*, w: idem (red.), *Województwo śląskie. Integracja, konkurencyjność, nowe inicjatywy. II Śląskie Forum Rozwoju Lokalnego i Regionalnego*, Wydawnictwo AE, Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Katowice 2001, s. 99-100; G. Bristow, *Critical...*, s. 14; C. Courlet, *L'économie territoriale*, PUG, Grenoble 2008, s. 75; T. Czyż, *Konkurencyjność regionu wielkopolskiego w aspekcie gospodarki opartej na wiedzy*, projekt Spójność i konkurencyjność regionu wielkopolskiego, Działanie 7. Szacunek poziomu produktywności przedsiębiorstw regionu wielkopolskiego na podstawie próby z „Listy największych przedsiębiorstw w Polsce” 2008, 2009, s. 3; H. Kruk, *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Dom Organizatora, Toruń 2010, s. 73.

Z przeglądu przytoczonych definicji terminu konkurencyjności regionalnej wynika stosunkowo szerokie ujęcie i różnorodność interpretacyjna tego pojęcia. Autorzy definicji podkreślają, że jest to zdolność regionów utożsamiana z różnymi atrybutami: atrakcyjnością inwestycyjną, zdolnością do przystosowywania się do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych (adaptacyjnością), siłą ekonomiczną, sukcesem regionów w konkurowaniu z innymi regionami czy zdolnością do tworzenia nowych warunków rozwoju (schemat 1).

W literaturze również nie brak głosów otwarcie wskazujących na chaos pojęciowy wokół terminu „konkurencyjność regionalna”⁸. G. Bristow podkreśla, że ogólny obraz wyłaniający się z przeglądu teoretycznych podstaw konkurencyjności regionalnej to chaotyczne połączenie produktywności, dobrobytu

⁸ J. Biniecki, W. Frenkiel, *Konkurencyjność – przedsiębiorczość – rozwój: podstawowe dylematy pojęciowe i metodyczne*, w: A. Klasik (red.), *Przedsiębiorczy i konkurencyjny region w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, z. 218, PAN KPZK, Warszawa 2005, s. 23-46; G. Bristow, *Critical...*, passim.

Schemat 1

Zakres pojęcia konkurencyjności regionalnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabeli 1.

obywateli i rozwoju licznych atrybutów otoczenia biznesowego, co w znaczący sposób utrudnia formułowanie konkretnych działań służących podnoszeniu konkurencyjności regionów. Biniecki i Frenkiel sugerują, że brak precyzji pojęciowej wynika ze skłonności niektórych autorów do prowadzenia rozważań w zbiorze pojęć traktowanych jedynie agregatowo. Wskazują, że błędne jest zgłębianie istoty konkurencyjności regionalnej „w ogóle”, i proponują formułowanie definicji operacyjnych tego pojęcia zawierających metodę jego pomiaru. „Należy zatem zalecać operacyjne, a nie abstrakcyjne definiowanie konkurencyjności. Oznacza to postulat zaniechania akademickiej szermierki na definicje i zarzucenie »zabawy« w definiowanie istoty konkurencyjności, a w to miejsce – konstruowanie listy precyzyjnie określonych cech diagnostycznych, zgodnie z którą – przykładowo – za region konkurencyjny uznaje się region, w którym jedno (konkretnie wyspecyfikowane) cechy pozytywne występują ze szczególnie dużym (ponadprzeciętnym) natężeniem, inne zaś (również szczegółowo dookreślone) cechy negatywne reprezentowane są w bardzo niewielkim stopniu”⁹. Istotne wydaje się więc podkreślenie, że wielość znaczeń przydawanych pojęciu konkurencyjności regionalnej połączona nierzadko z niejasnością jego definiowania znacznie utrudniają jego precyzyjne stosowanie.

Przez analogię do konkurencyjności przedsiębiorstw w odniesieniu do regionu stosuje się także pojęcia potencjału, przewagi i pozycji konkurencyjnej.

⁹ J. Biniecki, W. Frenkiel, op. cit., s. 25-26.

„Potencjał konkurencyjny” regionu to ogół wszystkich zasobów umożliwiający skuteczne konkutowanie na rynku globalnym, umożliwiający osiągnięcie przewagi konkurencyjnej regionu. Przez „przewagę konkurencyjną” regionu rozumie się natomiast „wyróżniające, unikatowe cechy, czynniki i warunki, którymi dysponuje region, a których nie mają lub które mają w niższym stopniu inne regiony tworzące jego otoczenie konkurencyjne”¹⁰. Przewaga konkurencyjna nie wynika zatem z podobieństw między regionami, lecz z różnic występujących między nimi, stąd jest budowana na bazie zasobów rzadkich, które dany region jest w stanie w odpowiedni sposób wykorzystać. Cechy, które dla danego regionu kształtują się niekorzystnie w stosunku do regionów konkurentów, stanowią jego braki i bariery rozwojowe. „Pozycja konkurencyjna” regionu wyraża się umiejscowieniem regionu wobec konkurentów; dobra pozycja konkurencyjna regionu oznacza, że osiąga on lepsze wyniki od rywali w określonej dziedzinie. Posiadanie przewagi konkurencyjnej przez dany region warunkuje utrzymanie jego dobrej pozycji konkurencyjnej. Przewaga konkurencyjna regionu może opierać się między innymi na następujących czynnikach: 1) nowoczesnej i zróżnicowanej strukturze gospodarki zapewniającej rosnącą efektywność i innowacyjność przedsiębiorstw, 2) rosnącym poziomem kwalifikacji, przedsiębiorczości i aktywności społecznej, 3) wysokiej dostępności i jakości infrastruktury technicznej, ekonomicznej i społecznej, 4) wysokiej jakości środowiska naturalnego¹¹. Pojęcia potencjału konkurencyjnego, przewagi konkurencyjnej i pozycji konkurencyjnej regionu cechują się zatem ścisłymi, wzajemnymi powiązaniami.

III. DETERMINANTY KONKURENCYJNOŚCI REGIONALNEJ

Z wieloaspektowości pojęcia konkurencyjności regionalnej przedstawionej w punkcie I wynika szereg determinant (czynników) ją kształtujących. Za T. Pszczołowskim przez czynnik rozumie się „składnik wyróżniony w kompleksie zjawisk, który nie zawsze daje się ująć w sposób opisowy albo ścisły – wymierny, a który jest rozpatrywany jako przyczyna lub warunek jakiegoś rozpatrywanego skutku”¹². Za czynniki (determinanty) konkurencyjności regionalnej uważa się zatem składniki rozpatrywane jako jej przyczyna bądź warunek.

Determinanty konkurencyjności regionalnej można ogólnie podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Oddziaływanie czynników wewnętrznych zależy między innymi od: ilości, jakości, charakteru, dostępności i rozmieszczenia posiadanych przez region zasobów naturalnych, ludzkich i kulturowych, a także od cech społeczno-kulturowych regionu, jego historii, struktury bazy

¹⁰ A. Oleksiuk, *Konkurencyjność regionów a parki technologiczne i klastry przemysłowe*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz-Warszawa 2009, s. 27.

¹¹ M. Piotrowska-Trybull, *Instytucje otoczenia biznesu i ich wpływ na konkurencyjność regionu*, Oficyna Wydawnicza Lega, Włocławek 2005, s. 62-63.

¹² T. Pszczołowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978, s. 41.

ekonomicznej czy wewnętrznej przestrzennej organizacji gospodarki¹³. Wśród czynników o charakterze zewnętrznym, zdaniem H. Kruk¹⁴, często niewystarczająco eksponowanych w literaturze przedmiotu, wskazuje się na politykę państwa wobec danego regionu, pozycję regionu w makroprzestrzennym systemie regionów i wynikające z nich oddziaływania¹⁵, a także między innymi na proces globalizacji, realia polityczne, stan i zasoby środowiska przyrodniczego czy sieci komunikacyjnej¹⁶. Podkreśla się przy tym, że determinanty zewnętrzne nie mają niezmiennego charakteru i zawsze istnieje pewna możliwość oddziaływania na nie poprzez władze regionalne, społeczność regionu czy przedsiębiorstwa w nim funkcjonujące. Czynniki konkurencyjności regionalnej w ujęciu wybranych autorów zawarto w tabeli 2¹⁷.

Jeden z wniosków wypływających z analizy tabeli 2 dotyczy różnorodności przedstawionych czynników konkurencyjności regionalnej. Niektóre z ujęć mają stosunkowo wyczerpujący charakter, podczas gdy inne odnoszą się do wybranego aspektu czynników konkurencyjności regionalnej. Taki sam wniosek można wyciągnąć z lektury pracy U. Fratesiego i L. Senna, którzy zbudowali typologię czynników konkurencyjności regionalnej na bazie studiów literaturowych odnoszących się w większości przypadków jedynie do wybranych aspektów konkurencyjności. Należy ponadto zaznaczyć, że nie jest możliwe przedstawienie jednego zestawu czynników konkurencyjności regionalnej odpowiedniego dla każdego regionu, gdyż zależą one od uwarunkowań społeczno-gospodarczych właściwych dla danego regionu, a dodatkowo podlegają zmianom w czasie.

Zdaniem H. Kruk: „niezależnie od sposobu pogrupowania czynników konkurencyjności regionu, daje się zauważyć ich istotne podobieństwo do czynników lokalizacji, a tym samym – do czynników rozwoju regionalnego”¹⁸. B. Winiarski¹⁹, konfrontując czynniki konkurencyjności regionalnej z klasycznymi czynnikami lokalizacji, wskazuje na ich zbliżoność i podkreśla, że traci na znaczeniu dostępność bazy surowcowej, koszty transportu czy bliskość rynku na korzyść dostępności regionów, ich umiejscowienia względem węzłów komunikacji międzynarodowej, innowacji i kapitału ludzkiego²⁰. Zestawiając czynniki konkurencyjności regionalnej z czynnikami rozwoju regionalnego, należy zauważyć, że te same czynniki, które decydują o konkurencyjności

¹³ K. Kuciński, op. cit., s. 67-68.

¹⁴ H. Kruk, op. cit., s. 67.

¹⁵ K. Kuciński, op. cit., s. 67-68.

¹⁶ H. Kruk, op. cit., s. 67.

¹⁷ Podstawę metodologiczną dla wskazania innych podziałów czynników konkurencyjności regionalnej stanowią następujące modele konkurencyjności regionalnej: model narodowego diamentu, model podwójnego diamentu, model dziewięciu czynników, model kapelusza konkurencyjności regionalnej, piramidalny model konkurencyjności regionalnej – V. Snieska, J. Bruneckiene, *Measurement of Lithuanian Regions by Regional Competitiveness Index*, „Engineering Economics” 2009, nr 1 (61), s. 45.

¹⁸ H. Kruk, op. cit., s. 69.

¹⁹ B. Winiarski, *Czynniki konkurencyjności regionów*, w: M. Klamut (red.), *Konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo AE im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 51.

²⁰ Por. G. Gorzelak, B. Jałowiecki, *Konkurencyjność regionów*, „Studia Regionalne i Lokalne”, nr 1 (1), 2000, s. 12-16; R. Domański, *Przestrzenna transformacja gospodarki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 31-32.

Tabela 2

Czynniki konkurencyjności regionalnej w ujęciu wybranych autorów

Autor	Czynniki konkurencyjności regionalnej	
	Grupa czynników	Elementy składowe
Z. Mikołajewicz	Czynniki zasobowe (ilościowe)	Praca
		Majątek
		Zasoby naturalne
	Czynniki efektywnościowe (jakościowe)	Elementy infrastruktury niematerialnej
		Jakość zasobów majątkowych
		Struktura gospodarcza regionu
		Sposób przestrzennego zagospodarowania regionu
	Czynniki instrumentalne	Inwestycje rzeczowe
		Inwestycje w człowieka
		Nauka, badania, innowacyjność
		Współpraca z zagranicą
		Programowanie i planowanie
		Informacja
	Czynniki systemowe i zewnętrzne	Długookresowa polityka ekonomiczna państwa i jej podsystemy
		Terytorialna organizacja państwa
		Upodmiotowienie regionów
		Organizacja i zarządzanie gospodarką regionalną
B. Winiarski	Rozwinięta i zróżnicowana struktura gospodarki	Gałęzie i przedsiębiorstwa zdolne do uczestnictwa w międzyregionalnym i międzynarodowym podziale pracy
	Dobre ogólne zagospodarowanie regionu	Pełne wyposażenie w urządzenia infrastruktury techniczno-ekonomicznej i społecznej
	Instytucje naukowo-badawcze	
	Jednostki szkolnictwa wyższego	
	Otoczenie okołobiznesowe	Instytucje i jednostki bankowości, firmy ubezpieczeniowe, konsultingowe itp.
	Warunki i stan środowiska naturalnego	Stan wód, powietrza, gleby, zróżnicowanie krajobrazu
	Rezerwy terenów pod lokalizację inwestycji	Przystępność ceny, wysokość renty gruntowej

Autor	Czynniki konkurencyjności regionalnej	
	Grupa czynników	Elementy składowe
U. Fratesi, L. Senn	Czynniki mikroekonomiczne	Dostępność kapitału, w tym dla przedsięwzięć obciążonych ryzykiem
		Obecność wiedzy milczącej i skodyfikowanej
		Jakość systemu edukacji
	Czynniki makroekonomiczne	Dostępność/infrastruktura transportowa
		Infrastruktura badawcza, relacje nauka–biznes, decentralizacja szkolnictwa wyższego, infrastruktura sieciowa
		Struktura branżowa regionu
	Czynniki instytucjonalne i kulturowe	Mechanizmy zarządzania w regionie
		Rynek lokalny
		Przedsiębiorczość i tworzenie klastrów
		Kreatywne środowisko służące przyciąganiu innowacyjnych osób
	Czynniki organizacji przestrzennej	Rozlewanie się wiedzy (<i>knowledge spillover</i>)
		Korzyści aglomeracyjne
		Struktura miejska regionu
	Czynniki relacyjne	Współzależności pozahandlowe (<i>untraded interdependencies</i>)
		Sieci społeczne oparte na zaufaniu
J. M. de Vet, P. Baker, K. Dalgleish, R. Pollock, A. Healy	Talent	Umiejętności oparte na wiedzy
		Oferta edukacyjna
		Instytucje kształcenia i doskonalenia zawodowego
	Innowacje	Walory miejsca
		Elastyczność zasobów pracy
		Powiązania między praktyką a nauką
		Placówki badawcze i uniwersytety
		Udział w międzynarodowych sieciach badawczych
		Instytucje pośredniczące
	Powiązania	Telekomunikacja i sieci informacyjne
		Technologie informatyczne/Internet
		Otwartość i dostępność

		Infrastruktura transportowa
		Usługi komunalne
	Przedsiębiorczość	Klastry
		Specjalizacja w kreowaniu wartości dodanej
		Stopień internacjonalizacji
		Nowe produkty i usługi
R. Martin	Infrastruktura i dostępność	Infrastruktura podstawowa (sieć dróg, mostów, połączeń kolejowych, morskich i lotniczych)
		Infrastruktura technologiczna (ICT, Internet)
		Infrastruktura wiedzy
		Jakość miejsca (mieszkania, otoczenie przyrodnicze, dostęp do dóbr kultury, bezpieczeństwo)
	Zasoby ludzkie	Migracje wysoko wykwalifikowanych pracowników
		Wysoko wykwalifikowana siła robocza
	Otoczenie produkcyjne	Kultura przedsiębiorczości (niskie bariery wejścia)
		Sektorowa koncentracja (koncentracja zatrudnienia, działalność o wysokiej wartości dodanej)
		Internacjonalizacja (udział eksportu w tworzeniu PKB, inwestycje, BIZ)
		Innowacje (patenty, działalność badawczo-rozwojowa, szkolnictwo wyższe i jednostki naukowo-badawcze, powiązania między nauką a biznesem)
		Zarządzanie w regionie i zdolności instytucjonalne
		Dostępność kapitału
		Specjalizacja
		Natura konkurencji

Źródło: na podstawie – Z. Mikołajewicz, *Czynniki konkurencyjności rozwoju regionów*, w: R. Broszkiewicz (red.), *Konkurencyjność miast i regionów Polski Południowo-Zachodniej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu nr 821, 1999, s. 41-51; B. Winiarski, *Czynniki konkurencyjności regionów*, w: M. Klamut (red.), *Konkurencyjność regionów*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 50-51; U. Fratesi, L. Senn, *Regional Growth, Connections and Economic Modelling: An Introduction*, w: U. Fratesi, L. Senn (eds.), *Growth and Innovation of Competitive Regions. The Role of Internal and External Connections*, Springer, Heidelberg 2009, s. 10-15; R. L. Martin, *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*, A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy, Cambridge Econometrics, ECORYS-NEI, University of Cambridge, 2003; J. M. de Vet, P. Baker, K. Dalgleish, R. Pollock, A. Healy, *The Competitiveness of Places and Spaces*, Ecorys, Rotterdam-Leeds-Birmingham-Brussels 2004.

danego regionu, determinują także jego rozwój regionalny i tak samo jak czynniki lokalizacji działalności gospodarczej – podlegają ewolucji: od tradycyjnego ujęcia w postaci ziemi, pracy i kapitału do determinant o niematerialnym charakterze odwołujących się między innymi do wiedzy, innowacji, powiązań sieciowych, współpracy międzynarodowej²¹. Konkurencyjność regionalna oraz rozwój regionalny są pojęciami wzajemnie powiązanymi, stąd także determinanty odnoszące się do obu tych pojęć są w znacznej mierze zbliżone bądź takie same.

Różnorodność ujęć konkurencyjności regionalnej i wynikających z nich determinant związana jest ponadto z faktem, iż to pojęcie jest różnako postrzegane w zależności od grupy interesariuszy, której dotyczy. Inaczej region i jego konkurencyjność jest widziany z punktu widzenia stałych mieszkańców, inaczej – z perspektywy przedsiębiorstw funkcjonujących na terenie danego regionu czy inwestorów zagranicznych, odmiennie – w ujęciu turystów czy osób czasowo przebywających w regionie, a jeszcze inaczej – z punktu widzenia gospodarki narodowej²².

IV. MIERNIKI KONKURENCYJNOŚCI REGIONALNEJ

Biorąc pod uwagę fakt, że konkurencyjność regionalna jest złożonym i wieloaspektowym zjawiskiem, do jej pomiaru wykorzystuje się mierniki (wskaźniki) uwzględniające wiele wspomnianych aspektów²³.

Mierniki konkurencyjności regionalnej można podzielić według różnych kryteriów:

- czasu – wyróżnia się mierniki statyczne i dynamiczne;
- sposobu mierzenia – wskazuje się na mierniki typu *ex ante* (jako efekt badania związków między spodziewanym poziomem konkurencyjności a czynnikami mogącymi na nią oddziaływać w przyszłości) i mierniki typu *ex post* (jako efekt badania związków między aktualnym poziomem konkurencyjności a czynnikami na nią oddziałującymi w przeszłości);
- sposobu konkurowania – wymienia się mierniki konkurencyjności cenowej, pozacenowej oraz mierniki uwzględniające łączne efekty konkurencyjności cenowej i pozacenowej określane na podstawie bilansu obrotów kapitałowych oraz bilansu obrotów wiedzą techniczną;

²¹ Z. Szymła, *Determinanty rozwoju regionalnego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków 2000, s. 33-40; E. J. Blakely, *Planning Local Economic Development. Theory and Practice*, Sage Library of Social Research, t. 168, Sage Publications, Newbury Park-London-New Delhi 1989, s. 134.

²² H. Kruk, op. cit., s. 71-72.

²³ K. Szolek, *Metodologia badań społeczno-gospodarczych w przestrzeni wobec współzależności zachodzących między przedsiębiorczością, konkurencyjnością a rozwojem regionalnym*, w: A. Klasik (red.), *Przedsiębiorczy i konkurencyjny region w teorii i polityce rozwoju regionalnego*, z. 218, PAN KPZK, Warszawa 2005, s. 103.

– stopnia i zakresu agregacji danych – wyróżnia się mierniki proste (częstkowe) i mierniki syntetyczne konstruowane na bazie mierników częstkowych²⁴.

Na etapie doboru mierników prostych służących badaniu konkurencyjności w ujęciu regionalnym należy kierować się następującymi zasadami: istotnością z punktu widzenia analizowanych zjawisk, jednoznacznością i precyzyjnością zdefiniowania, wyczerpaniem zakresu zjawiska, logicznością wzajemnych powiązań, zachowaną proporcjonalnością reprezentacji zjawisk częstkowych, mierzalnością (możliwością liczbowego wyrażenia poziomu cechy) oraz dostępnością i kompletnością informacji statystycznych dla badanych obiektów²⁵. Pomimo zasad doboru mierników sformułowanych w literaturze w dyskusjach akademickich zaznacza się, że „najczęściej spotykanym w praktyce punktem wyjścia empirycznej analizy konkurencyjności staje się określenie zbioru wskaźników, z reguły na zasadzie mniej lub bardziej udanego kompromisu między tym »co być powinno«, a tym, co jest statystycznie dostępne”²⁶. Świadczy to o trudnościach w sprostaniu wszystkim zasadom, zwłaszcza w sytuacji analizy wielu czynników konkurencyjności regionalnej, niemniej jednak należy zaznaczyć, że niewłaściwy dobór mierników prostych wpływa na niewielki stopień wyjaśniania zjawiska złożonego, jakim jest konkurencyjność regionalna. Różnorodność mierników wykorzystywanych do badania konkurencyjności regionalnej, oprócz wieloaspektowości i złożoności samego pojęcia, związana jest także z szerokim wachlarzem determinant ją kształtujących, stąd często stosowane podejście dotyczy przypisywania mierników konkurencyjności regionalnej zdefiniowanym uprzednio czynnikom ją determinującym.

Mierniki proste są podstawą konstruowania mierników syntetycznych służących budowaniu rankingów konkurencyjności poszczególnych regionów²⁷. Konstruowanie mierników syntetycznych dla oceny konkurencyjności regionów czerpie inspirację z rankingów konkurencyjności konstruowanych dla gospodarek narodowych. Biorąc pod uwagę wieloaspektowość pojęcia konkurencyjności regionalnej, stosuje się obszerne listy mierników prostych celem zbudowania mierników syntetycznych. G. Bristow²⁸ w swojej pracy wylicza i kompleksowo analizuje budowę 33 rankingów konkurencyjności regionalnej, z których każdy średnio oparto na 40 miernikach prostych. Zaprezentowane rankingi są dowodem różnorodności podejść do konkurencyjności regionalnej, jej definicji i determinant. Praca R. Hugginsa²⁹ zawiera z kolei szczegółowe zestawienie 58 studiów benchmarkingowych na poziomie regionalnym, z których znaczna część odnosi się do badania pozycji konkurencyjnej

²⁴ Ibidem, s. 106.

²⁵ A. Młodak, *Analiza taksonomiczna w statystyce regionalnej*, Difin, Warszawa 2006, s. 27; T. Panek, *Statystyczne metody wielowymiarowej analizy porównawczej*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2009, s. 16-23.

²⁶ J. Biniecki, W. Frenkiel, op. cit., s. 27.

²⁷ Zasady budowania mierników syntetycznych konkurencyjności regionalnej szczegółowo omówiono w cytowanych powyżej pracach Młodaka i Panka.

²⁸ G. Bristow, *Critical...*, s. 72-83.

²⁹ R. Huggins, *Regional Competitive Intelligence: Benchmarking and Policy-Making*, „Regional Studies” 44, 2010, nr 5, s. 644-648.

regionów³⁰. W świetle powyższych stwierdzeń należy zauważyć, że analizowanie rankingów konkurencyjności zbudowanych przy zastosowaniu mierników syntetycznych stało się w ostatnich latach niezwykle popularne wśród władz regionalnych, ponadto przyciąga uwagę mediów³¹. Wspomniane listy rankingowe regionów pozwalają bowiem w stosunkowo szybki sposób porównać pozycję konkurencyjną poszczególnych regionów względem siebie, będąc swoistymi „migawkami w czasie”³². Mimo że rośnie zainteresowanie rankingami konkurencyjności opartymi na miernikach syntetycznych, w dyskusjach akademickich pojawiają się opinie krytykujące ich stosowanie. Na przykład G. Bristow sceptycznie odnosi się do ich stosowania, podając w wątpliwość samo zastosowanie takiej metody oceny pozycji konkurencyjnej regionu i wnioski, jakie na jej podstawie są wyciągane³³. Autorka podkreśla ponadto, iż trudności pomiaru konkurencyjności regionalnej zależą w głównej mierze od chaotycznej i rozmytej natury samego pojęcia konkurencyjności regionalnej. R. Huggins, który od lat zajmuje się budowaniem rankingów konkurencyjności, prezentuje bardziej pozytywne nastawienie w stosunku do wykorzystywania indeksów konkurencyjności regionalnej i studiów benchmarkingowych powstających na ich podstawie. Podkreśla bowiem, że ideą budowania rankingów konkurencyjności nie jest imitacja rozwiązań zaproponowanych w regionach, które odniosły sukces, lecz stworzenie pewnych ram przyszłego rozwoju regionów. Sugeruje ponadto, aby studiowaniu rankingów konkurencyjności w danym regionie towarzyszyły pogłębione analizy sytuacji gospodarczej, gdyż obraz zawarty w rankingu ma jedynie wycinkowy charakter³⁴.

V. PODSUMOWANIE

Rozważania poczynione w niniejszym artykule, odnoszące się do zagadnienia konkurencyjności regionalnej, jej głównych cech, determinant i mierników pokazują, że pojęcie konkurencyjności ma charakter wieloaspektowy i tym samym jest dalekie od jednoznaczności. W toku rozwoju zainteresowań zagadnieniem konkurencyjności regionalnej liczni badacze wypracowali różnorodne ujęcia tego problemu, jednakże najnowsze badania w tym obszarze

³⁰ W ramach rankingów konkurencyjności regionalnej istotnym wydaje się ponadto wskazanie na prace realizowane w tym obszarze w ramach UE, w tym na *EU Regional Competitiveness Index 2010*, w sposób kompleksowy ujmującą zagadnienie konkurencyjności regionalnej. Poszczególni badacze zajmujący się kwestią konkurencyjności regionalnej proponują także własne koncepcje takich mierników syntetycznych, czego przykładem jest np. praca J. Huovari, A. Kangasharju, A. Alanen, *Constructing an Index for Regional Competitiveness*, Pellervo Economic Research Institute Working Papers, nr 44, Helsinki 2001.

³¹ G. Bristow, *Critical...*, s. 68.

³² J. Cortright, H. Mayer, *Increasingly Rank: The Use and Misuse of Rankings in Economic Development*, „Economic Development Quarterly” 18, 2004, nr 1, s. 36.

³³ Podobne wątpliwości w stosunku do rankingów konkurencyjności gospodarek narodowych konstruowanych dla krajów rozwijających się przedstawił S. Lall, *Competitiveness Indices and Developing Countries: An Economic Evaluation of the Global Competitiveness Index*, „World Development” 29, 2011, nr 9, s. 1501-1525.

³⁴ R. Huggins, op. cit., s. 651-652.

zdają się prezentować ujęcie kompromisowe, sprowadzające się do wykorzystania wybranych aspektów teoretycznych na zasadzie eklektyzmu. Brak jednoznacznych rozstrzygnięć pojęciowych odnoszących się do konkurencyjności regionalnej wydaje się świadczyć o nie w pełni wykształconej jej koncepcji na gruncie nauk ekonomicznych.

Należy zauważyć, że determinanty konkurencyjności regionalnej są różnie określane przez poszczególnych autorów i nierzadko w znacznej mierze pokrywają się z zestawem determinant atrakcyjności inwestycyjnej regionu czy rozwoju regionalnego. Wskazana bliskość pojęciowa konkurencyjności, atrakcyjności inwestycyjnej i rozwoju regionalnego dodatkowo czynią prowadzenie studiów w zakresie konkurencyjności regionalnej zadaniem skomplikowanym. Ponadto konkurencyjność między regionami opiera się na bazie czynników rzadkich i ich zestaw jest właściwy każdemu regionowi z osobna, choć można zaobserwować podobieństwa między regionami, jeśli chodzi o listę determinant konkurencyjności.

Obok podobieństw czynników determinujących konkurencyjność i rozwój regionalny, należy także wskazać na ewolucję czynników konkurencyjności w czasie i przejście od determinant konkurencyjności regionalnej opartych na klasycznych czynnikach lokalizacji działalności gospodarczej (np. dostępie do surowców czy taniej sile roboczej) do kwestii innowacyjności, wiedzy, kapitału społecznego i innych powiązań o charakterze niematerialnym.

Wieloaspektowość pojęcia konkurencyjności regionalnej implikuje ponadto wykorzystywanie szerokiego wachlarza mierników służących do jej pomiaru. Oprócz mierników prostych, coraz większą popularnością cieszą się rankingi konkurencyjności regionalnej budowane na podstawie mierników syntetycznych. Opierając analizę konkurencyjności regionalnej na rankingach konkurencyjności, należy jednak pamiętać, że prezentują one zagregowany obraz konkurencyjności, stąd w literaturze przedmiotu znajdują się liczne sugestie dotyczące studiów uzupełniających wspomniane rankingi konkurencyjności na poziomie przyjętej metodologii badania i struktury mierników syntetycznych służących budowaniu rankingów konkurencyjności. Taka pogłębiona analiza umożliwi bowiem poznanie sytuacji społeczno-gospodarczej w regionach objętych rankingiem.

dr Dorota Czyżewska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

d.czyzewska@ue.poznan.pl

THE ESSENCE OF REGIONAL COMPETITIVENESS

Summary

Nowadays, as a result of globalisation of the world economy, regional competitiveness is one of the most researched issues in economic studies. Regional competitiveness is seen to play an important role in increasing the position of regions, as well as in the development of information and communication technologies (ICT) and the knowledge-based economy paradigm. The aim of the paper is to present the essence of regional competitiveness using a literature review of its definitions, factors and indicators.

